

Justitieombudsmannen
Cecilia Renfors

Kritik mot dels dåvarande Polismyndigheten i Skåne för dröjsmål med att anmäla ett gripande av en femtonåring till åklagare, dels två åklagare för att femtonåringen anhölls och att anhållandet inte hävdades tidigare än som skedde

Beslutet i korthet: AA, som var 15 år, greps som misstänkt för försök till stöld ur ett skåp i ett omlädningsrum på ett badhus. Nästan fem timmar efter gripandet påbörjades förhöret enligt 24 kap. 8 § rättegångsbalken med AA. Ytterligare en timme senare anmäldes gripandet till åklagaren som beslutade att anhålla AA. JO konstaterar att frågan om en ung person ska vara frihetsberövad är en sådan sak som många gånger kan vara tveksam eller svår att bedöma. Om den som gripits är under 18 år är det därför särskilt angeläget att åklagaren snarast möjligt underrättas om gripandet. Det kan i sådana fall ofta vara lämpligt att det sker redan innan ett förhör har hållits med den misstänkte. JO kommer fram till att polisens hantering av frågan om underrättelse till åklagaren och förhöret med AA inte varit förenlig med skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken. Det kan inte uteslutas att polismyndighetens agerande har påverkat den tid som AA kom att vara frihetsberövad. Dåvarande Polismyndigheten i Skåne kritiserar för dröjsmålet.

När brottsmisstankar riktas mot ungdomar måste ett antal lagregler beaktas som sammantagna leder till att unga personer endast i undantagsfall kan anhållas och häktas. JO anser att det brott som AA misstänktes för inte var tillräckligt allvarligt för att det kan anses ha varit proportionerligt att anhålla honom, och det oavsett hur stark kollusionsfaran bedömdes vara. I samma riktning talar det förhållandet att en frihetsberövande påföljd inte kunde förväntas komma i fråga för AA.

Omständigheterna var enligt JO långtifrån sådana att det fanns synnerliga skäl för häktning, och det fanns därmed inte tillräckliga förutsättningar för anhållande. Åklagaren kritiserar för beslutet att anhålla AA.

Den åklagare som därefter tilldelades ärendet borde omgående ha hävt anhållandet och försatt AA på fri fot. Som händelserna nu utvecklade sig kom AA i stället att vara frihetsberövad i sammanlagt mer än ett dygn. Åklagaren kritiserar för det sätt som han hanterade det fortsatta frihetsberövandet på.

JO ser allvarligt på att en så ung person som AA har varit anhållen utan att det funnits tillräckliga förutsättningar för det.

Initiativet

I en anmälan till JO riktade en advokat kritik mot dåvarande Polismyndigheten i Skåne för handläggningen av en förundersökning där AA, som var 15 år, var misstänkt för försök till stöld ur ett skåp i ett omklädningsrum på ett badhus (JO:s dnr 5510-2014). Av myndighetens handlingar framgick att AA greps av en väktare den 24 augusti 2014 kl. 14.05. Förhör med honom inleddes kl. 18.54. Därefter, kl. 20.05, anmäldes gripandet till åklagaren som kl. 20.17 beslutade att anhålla AA. Anhållandet hävdades av åklagaren dagen därpå kl. 15.18 och AA försattes på fri fot kl. 15.55.

Anmälningsärendet avslutades samtidigt som en utredning inleddes inom ramen för ett initiativärende avseende frågorna om proportionaliteten i de tvångsåtgärder som vidtagits mot AA och hur skyndsamhetskraven i 24 kap. 8 § rättegångsbalken hade följts i ärendet.

Utredning

JO begärde att polismyndigheten och Åklagarmyndigheten skulle yttra sig.

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (BB, chefen för rättsenhet polisregion Syd) yttrade sig. Till yttrandet bifogades upplysningar från de berörda tjänstemännen.

Polismyndigheten lämnade följande redogörelse för handläggningen.

Väktare CC grep AA den 24 augusti 2014 kl. 14.05 såsom misstänkt för försök till stöld från ett skåp i ett omklädningsrum på Aq-va-kul i Malmö. Gripandet prövades och fastställdes kl. 14.59 av polisassistent DD. Därefter, kl. 15.30, förhöordes målsäganden samt CC och polisassistent EE beslutade om beslag av en nyckelknippa. När polispatrullen var klar på platsen blev AA kl. 15.45 införd till arresten på Davidshalls polisstation i Malmö och kl. 15.50 blev identiteten fastställd varvid AA blev, efter beslut av stationsbefäl FF, insatt i arresten. Därefter, kl. 16.57, underrättades AA:s vårdnadshavare om gripandet och socialtjänsten underrättades kl. 17.04. Efter att patrullen avrapporterat och utredaren läst in sig på ärendet förhöordes AA i enlighet med 24 kap. 8 § [rättegångsbalken] kl. 18.54 och gripandet anmäldes kl. 20.05 till Åklagarmyndigheten. Kammaråklagare GG beslutade att anhålla AA kl. 20.17, att AA skulle fotograferas med de kläder han hade på sig vid gripandet, att AA:s kusiner, två vittnen, skulle förhöras och att förnyad åklagarkontakt skulle ske påföljande dag. Fotograferingen verkställdes kl. 21.00.

[V]ittnesförhör ägde rum den 25 augusti 2014 kl. 12.20 respektive kl. 14.29 varefter anhållandet hävdades kl. 15.18 av kammaråklagare HH. AA lämnade Davidshalls polisstation kl. 15.55.

Polismyndigheten höll förnyat målsägandeförhör med fotokonfrontation den 27 augusti 2014 [...] och förnyat förhör med AA den 5 september 2014 [...]. Åklagarmyndigheten har sedermera lagt ned förundersökningen.

I samband med gripandet av AA uppstod misstanke om narkotikabrott, eget bruk [...]. Vid införandet beslutade polismyndigheten om att AA skulle genomgå en kroppsbesiktning varpå AA lämnade urinprov.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

När det gäller unga lagöverträdare är det särskilt viktigt att handläggningen sker skyndsamt och att samhällets förhållningssätt är konsekvent och tydligt. Vid tillfället för gripandet av AA var identiteten inte fastställd och det förelåg kollusionsfara då två kusiner var närvarande på brottsplatsen. Därtill uppstod även misstanke om att AA var påverkad av narkotika. Med [beaktande] av rådande omständigheter är det Polismyndighetens bedömning att det inte var oproportionerligt att gripa och införa AA till Davidshalls polisstation i Malmö för att vidta nödvändiga utredningsåtgärder. Polisområde Malmö hanterar en arbetsbörda som tillskrivs en av Sveriges största städer och det är Polismyndighetens bedömning att förundersökningen mot AA har prioriterats i enlighet med bestämmelserna i [lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare] om särskild skyndsamhet och handlagts i enlighet med Åklagarmyndighetens direktiv.

Åklagarmyndighetens yttrande

Åklagarmyndigheten (vice riksåklagaren JJ) redovisade i sitt yttrande upplysningar från kammaråklagarna GG och HH vid åklagarkammaren i Malmö samt kammarledningen genom chefsåklagaren KK.

GG lämnade följande upplysningar.

AA, född 1999, greps av polis den 24 augusti 2014 kl. 14.05. 24:8-förhör inleddes kl. 18.54 och därefter, kl. 20.05, anmäldes ärendet till mig. Efter föredragning beslutade jag kl. 20.17 att anhålla AA såsom på sannolika skäl misstänkt för försök till stöld. Den särskilda anhållningsgrunden var kollusionsfara samt att synnerliga skäl förelåg med hänsyn till utredningen.

AA var misstänkt för försök till stöld genom att i ett omklädningsrum på ett badhus ha tagit sig in i ett låst skåp och därur försökt att tillgripa gods [...]. Målsäganden hade påträffat AA när denne stod vid skåpet med ena handen i skåpet. I låset hängde en nyckelknippa med tre nycklar varav man kunde öppna skåpet med en av nycklarna (dock en felaktig nyckel). AA hade vid 24:8-förhöret förnekat brott och lämnat en redogörelse kring händelsen. Han hade bl.a. uppgett att han varit på plats tillsammans med två kamrater/kusiner och att de hade träffat på en okänd man som de haft viss kontakt med. Det var den okände mannen som hade öppnat skåpet och sedan försvunnit, AA förnekade att han hade haft handen inne i skåpet. Kamraterna var identifierade.

Vid anhållandet gav jag direktiv om att offentlig försvarare skulle förordnas så snart som möjligt på morgonen efter, att fotografier skulle tas av de kläder som den misstänkte bar vid tillfället samt att de två kamraterna som var med vid händelsen skulle höras.

Jag gjorde följande överväganden inför anhållningsbeslutet.

Mot bakgrund av att stöldförsöket hade föregåtts av inbrott i ett låst skåp ansåg jag att straffvärdet för brottet var högre än för försök till stöld i allmänhet. AA hade lämnat en relativt detaljerad berättelse om händelsen och enligt denna berättelse var de två kamraterna närvarande hela tiden. Jag ansåg därför att det var av synnerlig vikt för utredningen att de två kamraterna förhördes innan AA fick utrymme att prata med dem. Med tanke på att det var just kamrater/närstående till AA ansåg jag att det var extra påkallat att han inte fick möjlighet till kontakt med dem innan de hördes av polis. Ärendets fortsatta utredning skulle enligt min bedömning helt och hållet påverkas av om kamraterna vidimerade AA:s uppgifter eller ej.

Beroende på vad som framkom i förhöret med kamraterna kunde det komma att krävas ett omförhör med AA. Det var därför särskilt viktigt att en offentlig försvarare skulle utses så snart som möjligt. Jag påtalade även detta till polisen, att offentlig försvarare skulle begäras direkt på morgonen när lottad åklagare fått ärendet.

HH lämnade bl.a. följande upplysningar.

Som skäl för anhållandet angavs kollusionsfara och synnerliga skäl förelåg enligt beslutet med hänsyn till utredningen. AA meddelades restriktioner avseende gemensam vistelse, brev eller annan försändelse samt besök och telefonsamtal.

Dagen därpå, måndagen den 25 augusti 2014, blev jag tilldelad ärendet. Jag konstaterade att det rörde sig om en misstänkt som var 15 år och att det därför var av stor vikt att ärendet hanterades skyndsamt. Jag samrådde direkt med vice chefsåklagare LL och vi var överens om att det var mycket angeläget att frihetsberövandet kunde avslutas så snart det var möjligt med hänsyn till den misstänktes ålder. Av jouråklagarens anteckningar i ärendet framgick det att avsikten var att hålla förhör med de ytterligare två ynglingar som varit i sällskap med den misstänkte. Av utredningshandlingarna framgick även att det på övervakningsbilder syntes att ytterligare en person var i sällskap med övriga tre ynglingar när dessa gick in på badhuset. Denna person var ännu inte identifierad. Jouråklagaren hade gett direktiv till polisen att ta kontakt med åklagare tidig morgon för förordnande av offentlig försvarare, fotografera den gripnes kläder samt hålla förhör med de två kamraterna (kusiner till den misstänkte).

Min bedömning var att det förelåg synnerliga skäl för frihetsberövandet med hänsyn till den mycket starka kollusionsfaran – den misstänkte var släkting till de båda vittnena och det var helt avgörande för utredningen att förhör kunde hållas utan att man hade möjlighet att tala sig samman om händelseförloppet. Jag ansåg dock att det, med hänsyn till den misstänktes ålder och det brott han var misstänkt för, endast var motiverat med ett kortare frihetsberövande. Min avsikt var därför att anhållandet skulle hävas så snart förhör med vittnena hade hållits och att det under alla förhållanden inte fick fortgå mer än några timmar.

Jag upprättade genast en framställan om offentlig försvarare som jag skickade till tingsrätten (expedierades elektroniskt kl. 08.56). Därefter upprättade jag ett direktiv som jag skickade till polisen (expedierades elektroniskt kl. 09.09). I direktivet förklarade jag att jag hade tilldelats ärendet och att jag hade begärt offentlig försvarare till den misstänkte. Jag upprepade samtidigt jouråklagarens direktiv, dvs. att förhör skulle hållas med de två kusinerna och att den misstänktes kläder skulle fotograferas. Jag angav även att det var brådskande att hålla förhören med hänsyn till den misstänktes ålder.

Strax därefter hade jag kontakt per telefon med utredaren [...] som uppgav att de båda kusinerna hade sökts i hemmen men skulle enligt uppgift befinna sig i skolan. Jag gav då direktiv om att skyndsamt höra vittnena och att de fick sökas i skolan. Återkoppling skulle snarast ske för det fall någon ytterligare fördröjning uppstod varvid den misstänkte skulle komma att släppas (framgår av tjänsteanteckning färdigställd kl. 10.51).

Senare samma dag meddelade utredaren att de båda vittnena var hörda och att det i samband med förhören hade gått att identifiera den okände som också pekades ut som gärningsman av ett av vittnena. Jag bedömde att fortsatt frihetsberövande inte var proportionerligt och hävde anhållandet kl. 15.18.

Åklagarmyndigheten upplyste att förundersökningen mot AA var nedlagd och att en annan person – 16 år gammal – dömts för det brott som AA var misstänkt för. Påföljden bestämdes till 35 timmars ungdomstjänst, vilket motsvarar ett straffvärde på en månads fängelse.

Åklagarmyndigheten redovisade följande bedömning.

Utgångspunkten för bedömningen av om det kan anses befogat att anhålla en person under arton [år] är omständigheterna i det enskilda fallet med avseende på brottslighetens beskaffenhet och anhållningsskälens styrka. Vad gäller brottslighetens beskaffenhet måste ställas högre krav för att frihetsberöva en ung lagöverträdare än vad som gäller för en vuxen. Det får inte förekomma att unga personer anhålls för brott som i och för sig är anhållningsgrundande men som framstår som mindre allvarliga ([Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden] RÅR 2006:3 s. 37). I många fall är det den unges ålder som blir avgörande för huruvida frihetsberövande ska ske eller inte.

Kravet på synnerliga skäl ska tolkas mot bakgrund av vilken åtgärd beslutet gäller och bedömningen ska baseras på samtliga omständigheter vid den tidpunkt då åklagaren har fattat beslut i saken. Därtill ska även den uppskattade tiden för frihetsberövandet beaktas (RÅR 2006:3 s. 37 f.).

Tvångsmedel som avser frihetsberövanden av underåriga ska självfallet användas restriktivt och bedömningen av proportionaliteten måste göras utifrån samtliga kända omständigheter i det enskilda fallet.

I förevarande ärende har genom handläggande åklagares upplysningar framkommit hur de resonerat såväl avseende brottslighetens beskaffenhet som anhållningsskälens styrka. GG ansåg att straffvärdet för den aktuella gärningen var högre än för försök till stöld i allmänhet. Såväl GG som HH var av uppfattningen att det på grund av en mycket stark kollusionsfara var av synnerlig vikt för utredningen att vissa utredningsåtgärder vidtogs innan anhållandet kunde hävas. Vidare har både GG och HH varit aktiva i sitt förundersökningsledarskap och lämnat tydliga direktiv till utredarna av ärendet. HH konstaterade dessutom omgående att det var av stor vikt att ärendet hanterades skyndsamt och att det med hänsyn till den misstänktes ålder och det brott han var misstänkt för endast var motiverat med ett kortare frihetsberövande.

Åklagarnas grund för beslut om anhållande och den därefter följande handläggningen av ärendet utgör en utpräglad bedömningsfråga där man inte sällan kan ha olika uppfattningar.

Efter att ha tagit del av åklagarnas upplysningar och i ärendet tillgängliga handlingar instämmer jag i deras bedömning att straffvärdet var högre än i normalfallet. Detta utifrån att det synes ha varit en planerad gärning, att falska nycklar använts, att inbrottet skett i ett oöversiktligt klädsåp där normalt sett personliga tillhörigheter och värdesaker förvaras och att brottet varit nära sin fullbordan.

Därutöver instämmer jag i handläggande åklagares bedömning att det förelåg en mycket stark kollusionsfara då de inblandade personerna var närstående till den misstänkte.

Det är förvisso fråga om ett frihetsberövande av en 15-årig person men med hänsyn till brottets beskaffenhet och den starka kollusionsfaran delar jag handläggande åklagares bedömning att det har förelagat synnerliga skäl och varit proportionerligt att frihetsberöva den underåriga. Detta särskilt med beaktande av att avsikten var ett kortvarigt frihetsberövande. Anhållandet har sedan också hävts dagen därpå så snart vittnena blivit hörda.

Vad gäller skyndsamhetskraven i 24 kap. 8 § rättegångsbalken framgår av upplysningarna att den misstänkte greps den 24 augusti 2014 kl. 14.05. Ett förhör enligt 24 kap. 8 § rättegångsbalken hölls av polis och inleddes samma datum kl. 18.54. Först därefter anmäldes ärendet till åklagare kl. 20.05. Beslut om att anhålla fattades av åklagare kl. 20.17.

Min bedömning är att åklagaren härigenom omedelbart fattat beslut i frågan om anhållande och därigenom uppfyllt skyndsamhetskravet i fråga om anhållningsbeslutet. Det ska dock påpekas att med hänsyn till den gripnes ålder

och det brott som han misstänktes för borde polisen ha anmält frihetsberövandet till åklagare så snart som möjligt.

Rättslig reglering

Förutsättningar för häktning, anhållande och gripande

I 24 kap. rättegångsbalken (RB) finns bestämmelser om häktning, anhållande och gripande. Bestämmelserna om gripande och anhållande anknyter till bestämmelserna om häktning på så sätt att de förutsätter att det finns häktningsskäl för att de ska aktualiseras.

En grundläggande förutsättning för att någon ska kunna häktas är att han eller hon är på sannolika skäl misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse ett år eller mer (24 kap. 1 § första stycket RB). Det krävs vidare att det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han eller hon avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff (s.k. flyktfara), genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning (s.k. kollusionsfara) eller fortsätter sin brottsliga verksamhet (s.k. recidivfara).

En risk för att den misstänkte genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning finns bl.a. om den misstänkte, till men för utredningen, kan befaras påverka personer som kan ha upplysningar att lämna om brottet, t.ex. målsägande, vittnen eller medmisstänkta.

Om det finns skäl att häkta någon får han eller hon anhållas i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. Under vissa förutsättningar är det tillräckligt för ett anhållningsbeslut att en person är skäligen misstänkt för brottet. Beslut om anhållande fattas av åklagaren. (Se 24 kap. 6 § RB.)

Om det finns skäl att anhålla någon, vilket alltså förutsätter häktningsskäl, får en polisman i brådskande fall gripa den misstänkte även utan anhållningsbeslut (24 kap. 7 § första stycket RB). Ett sådant gripande är en provisorisk åtgärd i förhållande till anhållande och häktning. Om åklagarens beslut i anhållningsfrågan utan fara kan avvaktas får ett gripande inte ske. Syftet med åtgärden är att säkerställa att en misstänkt person inte hinner avlägsna sig innan åklagaren har hunnit ta ställning till anhållningsfrågan.

Om den som har begått brott, som kan leda till fängelse, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han eller hon gripas av envar. Den gripne ska skyndsamt överlämnas till närmaste polisman. (Se 24 kap. 7 § andra stycket RB.)

För all användning av tvångsmedel gäller den s.k. proportionalitetsprincipen. Den innebär att ett straffprocessuellt tvångsmedel får användas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Proportionalitetsprincipen kräver att det i varje enskilt fall prövas om den

aktuella tvångsåtgärden i fråga om art, styrka, omfattning och varaktighet står i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Om detta inte är fallet får man antingen använda en mindre ingripande åtgärd eller helt avstå från att använda tvångsåtgärder. (Se bl.a. prop. 1988/89:124 s. 26 f. och 65 f. samt JO 1997/98 s. 147, dnr 4928-1995, JO 2008/09 s. 108, dnr 1907-2006, och JO 2015/16 s. 99, dnr 457-2014.) Av proportionalitetsprincipen följer att större restriktivitet bör iakttas i fråga om användning av tvångsmedel ju lindrigare det misstänkta brottet är (prop. 1986/87:112 s. 31 f.). Proportionalitetsprincipen ska beaktas fortlöpande så länge en person är frihetsberövad (Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, 3 uppl., s. 247).

När det gäller häktning kommer proportionalitetsprincipen till uttryck i 24 kap. 1 § tredje stycket RB. Om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter, får häktning inte ske enligt en uttrycklig lagregel (24 kap. 1 § fjärde stycket RB). Även när påföljden kan antas bli svårare än böter kan dock en tillämpning av proportionalitetsprincipen innebära att häktning inte ska ske med hänsyn till den förväntade påföljden (se JO 1996/97 s. 56, dnr 1813-1994 m.fl., och Per-Olof Ekelöf m.fl., Rättegång III, 7 uppl., s. 52 f.).

Häktning av unga

Om det på grund av den misstänktes ålder, hälsotillstånd eller någon annan liknande omständighet kan befaras att häktning skulle komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, får häktning ske endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas (24 kap. 4 § första stycket RB). Den som är under 18 år får antas alltid lida allvarligt men av häktning. I bestämmelsen ligger enligt förarbetena att möjligheterna att ersätta häktning med någon annan åtgärd ska ha prövats grundligt innan en underårig häktas. (Se prop. 1964:10 s. 163 f.).

Lagstiftningen bygger på att de syften som en häktning ska tjäna i fråga om ungdomar kan tillgodoses genom att den unge omhändertas inom socialtjänsten (se bl.a. JO 1994/95 s. 255, dnr 3104-1992, och JO 2009/10 s. 252, dnr 641-2007). Möjligheterna att åstadkomma en betryggande övervakning med mindre ingripande åtgärder än häktning är dock ofta mindre när det är fråga om kollusionsfara och det finns behov av restriktioner än när häktningsskäl är flykt- eller recidivfara (se RH 2004:61 och Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsären, RÅR 2006:3 s. 21 f.).

Ytterligare inskränkningar i fråga om häktning av en lagöverträdare som inte fyllt 18 år finns i 23 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Där anges att den som inte har fyllt 18 år får häktas endast om det finns synnerliga skäl. Det innebär att häktning av ungdomar får ske endast i undantagsfall. Frågan om det finns synnerliga skäl för häktning ska bedömas med hänsyn främst till den misstänktes ålder och brottslighetens allvar. Av betydelse är också styrkan i de särskilda häktningsskälen. (Se NJA 2015 s. 649.)

Anhållande och gripande av unga

Det finns inte något formellt krav på synnerliga skäl för anhållande av den som är mellan 15 och 18 år. Det anses emellertid att kravet på synnerliga skäl i princip ska vara uppfyllt även när det gäller anhållande av en person under 18 år. (Se JO 1996/97 s. 56, dnr 1813-1994 m.fl. och Gunnel Lindberg, a.a. s. 774.)

På samma sätt som övervakning är ett alternativ till häktning av unga är det ett alternativ till anhållande. Frågan hinner dock sällan aktualiseras på grund av de korta anhållningstiderna. Ju yngre den frihetsberövade är, desto viktigare är det att möjligheten till övervakning övervägs av åklagaren. Det finns inte några särskilda bestämmelser i fråga om gripande av misstänkta i åldern 15–18 år. (Se Gunnel Lindberg, a.a. s. 774.)

Bestämmelser om påföljd

Som framgått ovan har den förväntade påföljden betydelse vid den proportionalitetsbedömning som ska göras inför ett beslut om häktning.

Påföljden för stöld är fängelse i högst två år. Försök till stöld har samma straffmaximum som det fullbordade brottet, men en lindrigare påföljd än fängelse kan väljas. Straffvärdet av ett försöksbrott är dock ofta lägre än för fullbordade brott. (Se 8 kap. 1 och 12 §§ samt 23 kap. 1 § brottsbalken, BrB.)

Vid bestämmande av påföljd är bestämmelsen i 29 kap. 7 § första stycket BrB av intresse. Där anges att om någon har begått brott innan han eller hon fyllt 21 år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år gäller vidare att rätten får döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl (30 kap. 5 § första stycket BrB).

Anmälan till åklagaren och anhållningsförhör

En gripen person ska förhöras så snart som möjligt efter gripandet. Har åklagaren inte redan underrättats om frihetsberövandet, ska det skyndsamt anmälas till honom eller henne. (Se 24 kap. 8 § andra stycket RB.) Med begreppet skyndsamt avses ”snarast möjligt” efter gripandet (se JO:s beslut den 9 april 2010, dnr 3741-2008, och Gunnel Lindberg, a.a. s. 221). Att åklagaren underrättas skyndsamt är av särskild betydelse om den som gripits är under 18 år (se nyss nämnda JO-beslut och Peter Fitger m.fl., Rättegångsbalken, oktober 2015, Zeteo, kommentaren till 24 kap. 8 §).

Efter förhöret ska åklagaren omedelbart besluta om den misstänkte ska anhållas eller friges (24 kap. 8 § andra stycket RB). När ett gripande anmäls till åklagare innebär det att åklagaren tar över ansvaret för frihetsberövandet (JO 1954 s. 197).

Om polisen håller det s.k. anhållningsförhöret kan anmälan till åklagaren om frihetsberövandet i de flesta fall vänta till efter förhöret. Är saken tveksam eller

svår kan det emellertid vara nödvändigt att en anmälan om frihetsberövandet görs redan före förhöret för att åklagaren ska kunna antingen själv höra den misstänkte eller lämna instruktioner om vad den misstänkte ska höras om. (Se prop. 1986/87:112 s. 74.)

JO har tidigare uttalat att anhållningsförhör inte får uppehållas av utredning om andra brott än det som avses med frihetsberövandet, av annan utredning rörande brottet, t.ex. en brottsplatsundersökning, eller av samråd om vem av olika åklagare som lämpligen borde ha hand om saken (se JO 1954 s. 197, JO 1979/80 s. 23 särskilt s. 47 samt JO:s beslut den 9 november 2006, dnr 3368-2005, och den 21 december 2015, dnr 6507-2014). För att ett anhållningsförhör inte ska fördröjas får nu angivna omständigheter – i de fall då en anmälan om gripandet ska göras före anhållningsförhöret – givetvis inte heller fördröja anmälan till åklagaren.

I 24 kap. 8 § andra stycket RB anges inte någon frist för att hålla anhållningsförhör utan endast att förhöret ska hållas så snart som möjligt. Det anses dock att fristerna i 23 kap. 9 § RB kan tjäna som vägledning för anhållningsförhöret. Enligt denna bestämmelse är den som inte är anhållen eller häktad inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Är det av synnerlig vikt att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, är han skyldig att stanna kvar ytterligare sex timmar. Fristerna i 23 kap. 9 § RB får emellertid inte ses som en tidsrymd som alltid står till de brottsutredande myndigheternas förfogande. Utgångspunkten är att förhöret alltid ska påbörjas så snart som möjligt. (Se Gunnel Lindberg, a.a. s. 256.)

Om det inte längre finns något skäl för anhållningsbeslutet ska åklagaren omedelbart häva det (24 kap. 10 § RB). Åklagaren är skyldig att göra en kontinuerlig prövning av ett frihetsberövande och att häva ett anhållningsbeslut om det inte längre finns något skäl till det. När det uppstår dröjsmål är det särskilt viktigt att frågan om frihetsberövandet ska kvarstå övervägs. (Se JO 2014/15 s. 161, dnr 2556-2013.)

Bedömning

Utgångspunkter

Min granskning har inte avsett bedömningen att AA var misstänkt för försök till stöld. Utredningen har i stället varit inriktad på om det i övrigt funnits förutsättningar att använda tvångsmedel mot en så ung person som AA och hur skyndsamhetskraven i 24 kap. 8 § rättegångsbalken (RB) har följts i ärendet.

Det krävs naturligtvis starka skäl för att beröva en person friheten. Det är av stor vikt att polis och åklagare vid användandet av straffprocessuella tvångsmedel försäkras sig om, utöver att de särskilda förutsättningarna för tvångsmedlet är uppfyllda, att handlandet inte hamnar i konflikt med de allmänna principer som gäller för användning av tvångsmedel.

Beslutet om gripandet och anmälan till åklagaren m.m.

Ett gripande är ett allvarligt ingrepp i den personliga friheten, och det gäller i särskilt hög grad för unga personer. Ett beslut att gripa någon ska i princip grundas på en bedömning av om det finns skäl för häktning. Polismyndigheten har redogjort för de omständigheter som föranlett beslutet att gripa AA och föra honom till polisstationen. Med hänsyn till den förklaring som Polismyndigheten lämnat om bakgrunden till gripandet finns det inte någon anledning för mig att ifrågasätta gripandet i sig.

I viss mån skiljer sig gripande från anhållande och häktning eftersom det är ett provisoriskt frihetsberövande som är avsett att gälla endast under en kort tid innan åklagaren prövar frågan om den misstänkte ska anhållas eller frigges. Det är därför angeläget att en gripen person inte är frihetsberövad längre än nödvändigt innan saken underställs åklagaren. Genom bestämmelsen i 24 kap. 8 § andra stycket RB säkerställs att åklagarens prövning av ett gripande görs i så nära anslutning till detta som rimligen kan ske. Frågan om en ung person ska vara frihetsberövad är en sådan sak som många gånger kan vara tveksam eller svår att bedöma. Om den som gripits är under 18 år är det alltså särskilt angeläget att åklagaren snarast möjligt underrättas om gripandet, och det kan i sådana fall ofta vara lämpligt att det sker redan innan ett förhör har hållits med den misstänkte.

När AA påträffades vid det upplåsta skåpet var två av hans kamrater närvarande. Omständigheterna kring det misstänkta brottet får anses ha varit sådana att saken inte framstod som helt okomplicerad. Med hänsyn till AA:s inställning till brottsmisstanken måste det redan från början ha stått klart för polisen att det skulle bli aktuellt att hålla förhör med flera personer. Mot denna bakgrund och med beaktande av AA:s låga ålder anser jag att polisen borde ha anmält gripandet till åklagaren i omedelbar anslutning till att AA fördes in till polisstationen och hans identitet blev klarlagd. Åklagaren hade då i ett tidigt skede blivit informerad om ärendet och kunnat ge polisen direktiv om den fortsatta utredningen. Som det blev nu påbörjades förhöret enligt 24 kap. 8 § RB med AA först kl. 18.54, dvs. nästan fem timmar efter gripandet. Även om omständigheterna hade varit sådana att det framstod som motiverat att hålla förhör med AA utan att dessförinnan göra en anmälan till åklagaren anser jag att det dröjde alltför lång tid innan förhöret ägde rum. Detta bidrog i sin tur till att åklagaren underrättades om frihetsberövandet först sex timmar efter gripandet.

Polisens hantering av frågan om underrättelse till åklagaren och förhöret med AA har inte varit förenlig med skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § andra stycket RB. Det kan inte uteslutas att polismyndighetens agerande har påverkat den tid som AA kom att vara frihetsberövad. Dåvarande Polismyndigheten i Skåne ska kritiseras för dröjsmålet.

Anhållningsbeslutet

Anhållande är en provisorisk åtgärd som i princip inte får beslutas om häktning inte kan bli aktuell. Ett anhållande får inte ske i något annat syfte, även om det skulle bidra till att underlätta utredningen av brottet eller lagföringen av den misstänkte. Frågan om det i ett visst fall finns skäl för häktning och därmed också för anhållande är av den arten att den ger ett visst utrymme för olika bedömningar som var för sig kan vara godtagbara. Detta innebär emellertid inte att åklagarens agerande vid ett sådant ingripande är undantaget från en granskning i efterhand av JO. Självfallet bör viss försiktighet iakttas vid en sådan prövning.

Det kan inledningsvis konstateras att en misstanke om försök till stöld i och för sig kan läggas till grund för ett beslut om anhållande eller häktning. Som framgått ovan har min utredning inte avsett bedömningen att AA var misstänkt för det brottet.

När det gäller de särskilda häktningsskälerna har utredningen visat att kammaråklagarna GG och HH gjorde bedömningen att det fanns en mycket stark kollusionsfara då AA var släkt med de båda vittnena. Det var enligt åklagarnas uppfattning avgörande för utredningen att förhör kunde hållas utan att vittnena haft möjlighet att tala ihop sig om händelseförloppet. Det finns inte skäl för mig att ifrågasätta bedömningen att det fanns en kollusionsfara i ärendet.

När brottsmisstankar riktas mot ungdomar måste ett antal lagregler beaktas som sammantagna leder till att unga personer endast i undantagsfall kan anhållas och häktas. Den som är under 18 år får häktas endast när det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan anordnas på annat sätt, och det ska dessutom finnas synnerliga skäl för häktning. Frågan om det finns synnerliga skäl för häktning ska bedömas med hänsyn främst till den misstänktes ålder och brottslighetens allvar. Av betydelse är också styrkan i de särskilda häktningsskälerna. De angivna begränsningarna i möjligheterna att häkta personer under 18 år ger uttryck för att häktning alltid kan befaras medföra allvarligt men för den misstänkte och att häktning av ungdomar får ske endast i undantagsfall. De skäl som bär upp denna regel gör sig gällande även i fråga om anhållningsbeslut, och kravet på synnerliga skäl ska därför i princip vara uppfyllt också när det är fråga om att anhålla personer som är under 18 år. Som vid all annan tvångsmedelsanvändning ska åtgärden vara proportionerlig.

Något annat har inte kommit fram än att åklagaren fattade beslut i frågan om anhållande omedelbart efter att polisen hade anmält gripandet till åklagaren.

När det gäller brottslighetens allvar har Åklagarmyndigheten fört fram att det framstod som en planerad gärning, att falska nycklar använts, att inbrottet skett i ett obevakat klädsåk där normalt sett personliga tillhörigheter och värdesaker förvaras och att brottet varit nära sin fullbordan. Enligt Åklagarmyndigheten var därför straffvärdet för brottet högre än för försök till stöld i allmänhet. Jag

ställer mig något tveksam till om utredningen ger tillräckligt stöd för bedömningen att gärningen varit planerad, men har i och för sig inget att invända mot vad Åklagarmyndigheten har anfört i övrigt när det gäller straffvärdet.

Även om straffvärdet för den nu aktuella gärningen var högre än för försöksbrott i allmänhet har den i sig inte varit av särskilt allvarligt slag. Det kan enligt min mening diskuteras om det hade funnits tillräckliga skäl för häktning under motsvarande förhållanden om den misstänkte i stället hade varit vuxen, i vart fall om det rört sig om en enstaka händelse. Vid bedömningen av om det finns förutsättningar att anhålla någon kan man inte heller bortse från vilken påföljd som kan tänkas följa på det brott som misstankarna avser. Det framstår enligt min mening som uppenbart att en påföljd förenad med frihetsberövande inte skulle ha blivit aktuell för AA i detta fall. Som framgår av Åklagarmyndighetens yttrande kom påföljden att bestämmas till 35 timmars ungdomstjänst för den person som dömdes för gärningen.

Sammantaget anser jag att det brott som AA misstänktes för inte var tillräckligt allvarligt för att det kan anses ha varit proportionerligt att anhålla honom, och det oavsett hur stark kollusionsfaran bedömdes vara. I samma riktning talar det förhållandet att en frihetsberövande påföljd inte kunde förväntas komma i fråga för AA. Omständigheterna var enligt min mening långtifrån sådana att det fanns synnerliga skäl för häktning, och det fanns därmed inte tillräckliga förutsättningar för anhållande. GG ska mot den bakgrunden kritiserats för beslutet att anhålla AA.

Det fortsatta frihetsberövandet

En åklagare är skyldig att kontinuerligt pröva ett frihetsberövande och att häva ett anhållningsbeslut om det inte längre finns något skäl till det. När det uppstår dröjsmål är det särskilt viktigt att frågan om frihetsberövandet ska kvarstå övervägs.

Av utredningen framgår att HH tilldelades ärendet på morgonen och att han hävde anhållandet senare samma dag, kl. 15.18. AA försattes på fri fot kl. 15.55. HH har uppgett att hans avsikt varit ett kortvarigt frihetsberövande och att det under alla förhållanden inte fick fortgå mer än några timmar.

När HH tog över ansvaret för ärendet gav han visserligen direktiv om att det var brådskande att hålla förhör med vittnena. Mot bakgrund av omständigheterna i ärendet borde han enligt min mening i stället omgående ha övervägt om det över huvud taget fanns förutsättningar att hålla AA fortsatt frihetsberövad. I enlighet med den uppfattning som jag redovisat ovan borde en sådan prövning ha mynnat ut i att det saknades förutsättningar för ett fortsatt anhållande. Oavsett vilka utredningsåtgärder som återstod borde HH redan på morgonen ha hävt anhållandet och försatt AA på fri fot.

I den situationen att anhållandet kvarstod var det olyckligt att förhören med vittnena påbörjades först kl. 12.20 och kl. 14.29, vilket förefaller ha sin orsak i att de befann sig i skolan och fick hämtas där. När det under förmiddagen visade sig att förhören med vittnena skulle komma att bli fördröjda borde HH inte ha avvaktat vittnesförhören ytterligare utan i vart fall då hävt anhållningsbeslutet. Som händelserna nu utvecklade sig kom AA i stället att vara frihetsberövad nästan ända fram till kl. 16 på eftermiddagen.

HH ska kritiseras för det sätt han hanterade det fortsatta frihetsberövande av AA på.

Avslutande synpunkter

Jag ser allvarligt på att en så ung person som AA har varit anhållen utan att det funnits tillräckliga förutsättningar för det. Frihetsberövandet har sammanlagt pågått i mer än ett dygn. Under en stor del av denna tid har hans möjlighet till kontakt med omvärlden dessutom varit mycket begränsad. Utöver det allvarliga men som ett frihetsberövande alltid måste anses innebära för en person i AA:s ålder kan man utgå från att detta förhållande har inneburit en särskild påfrestning för honom. Med dessa uttalanden avslutas ärendet.